

ÚJ ADATOK A KOLOZSVÁR VIDÉKI DILUVIALIS FAUNA
ISMERETÉHEZ.

Dr. Koch Antal egyet. tanártól.

(A III. táblával.)

Tudvalevő, hogy a Szamos völgyét helyenként, így különösen Kolozsvárott is, szegélyező párkánysíkok diluvialis kavicsból állanak, melyet 1—2 méternyi vastagságban sárga, homokos-kavicsos agyag, úgynevezett párkánvályog (Terrassenlehm) főd. Ezt a diluviális kavicsot a külső Közép-utca egy mellékutczájában, melynek neve Kövespad-utca, továbbá annak végén is, végre Szamosfalva előtt nagy kavics-bányákban fejtik, s ezekből kerültek ki az eddigelő Kolozsvár vidékéről ismeretes negyedkori ősemlős maradványok.

Pávay V. Elek említi ¹⁾, hogy a kol.-monostori párkánysíokban a *Rhinoceros tichorhinus* egy zápfoga (az alsó jobboldali állkapocsból) és a *Bos primigenius*, Boj.-nak is egy zápfoga találtatott. A bécsi geológok ²⁾ a Szamos völgyéből *Elephas primigenius* esontmaradványokról is emlékeznek, de a lelőhelyet szorosán nem jelölik meg.

Én 1874-ben ³⁾ a szamosfalvi kavics-bányából a *Rhinoceros tichorinus*, Fisch alsó állkapcsi zápfogát kaptam és említem; ezenkívül a kol.-monostori Pappataka diluviális sárga agyagából a következő csigafajokat is felsorolom: *Helix fruticum*, L., *H. striata*, Müller, *Bulimus tridens*, Drap., *Succinea oblonga*, Drap.

Később Tóth Mihály gyűjtése által még a következő csigafajok kerültek ki ugyaninnen és a kol.-monostori kőbányából: *Helix hortensis* var., *H. pulchella*, *H. hispida*, *Pupa muscorum*, *Planorbis* sp. Végre a múlt év végén még egy *Elephas primigenius*-zápfog töredék jutott gyűjteményünkbe Csiky Lukács úr ajándékozása folytán, ki azt a szamosfalvi kavics-bányában találta.

¹⁾ Kolozsvár és környékének geológiája. M. kir. Földt. Int. Évk

²⁾ Hauer u. Stache. Geologie Siebenbürgens. p. 34.

³⁾ Adatok Kolozsvár vidéke földtani képződményeinek pontosabb ismeretéhez. Földtani Közlemények. 1874. 256. l.

Ennyi tudtommal az, mit a Kolozsvár vidéki diluvium faunájából ismertünk. Az 1886. és 1887. években hallgatóimmal tett kirándulásaim alkalmával sikerült diluviális faunánkat két igen érdekes emlősmaradvánnyal gyarapítanom, melyek közül az egyiket a külső Közép-utca végén levő városi kavics-bányában, a másikat pedig a Kövespad-utcában levő kavics-bányában gyűjtöttem volt.

a) **Arctomys Bobac, Schreb.** a külső közép-utcai városi kavics-bányából.

A nevezett kavics-bánya a Szamos jobbparti párkánysík szegélyébe van vájva, s uralkodón durva kavicsot tár fel, melynek tetejében 1 — 1½ mét. vastagságú finom kavicsos, porondos, barnás-sárga agyag (u. n. Terrassenlehm, vagyis párkányvályog) terül el. Ezen vályognak legfelső ⅓ mét. rétege korhanydús, sötétbarna termőföldje, alsó része pedig altalaja ezen területnek. A nevezett emlős csontmaradványai 1 méternyire a felülettől a nevezett porondos párkányvályogba voltak ágyazva, egy kis helyen együttesen, nem szétszóródva. Miután azonban az egész csontváz mégsem került ki, valószínű, hogy annak hiányzó részei már korábban a kavicsfejtés közben hullottak ki és hanyódtak el.

Az előtalált csontvázrészek voltak: az állat koponyája az alsó álkapocs egyik felével, a gerincoszlop kis része 5 hátsigolyával, a medenceövből egy ülőcsont töredék, végre néhány lábszárcsont és töredékei. Ezen csontok némelyeire a porondos agyag utólagosan beszűrődött és lerakódott szénsavas mész által oda van ragasztva. A lábszárcsontból vett darabkák hígított sósavban erős pezsgés közt oldódtak, kevés csontenyv hátrahagyásával. Ez utóbbi a csont izzításánál előbb feketére égett, aztán kozmás szaggal teljesen elégett, visszahagyva a fehér csontmeszet. Ebből kitetszik, hogy a csontok calcinatioja (szénsavas mésszé átalakulása) nagy mérvű ugyan, de a kövestilési folyamat még sem haladt annyira, hogy a szerves alkatrész (csontenyv) is mind eltávolódott volna belőlük.

A mi most az emlősfajt illeti, a melytől ezen csontmaradványok erednek, erre nézve Entz Géza tisztelt collégám és barátom szives segítsége mellett megállapítottuk, hogy az a még élő *Arctomys Bobac, Schreb.* (magyarul talán síksági vagy pusztai marmottának nevezhető) fajhoz tartozik. Erről Blasius J. H. (Naturgeschichte der Säugethiere Deutschlands. Braunschweig 1857) a 285-ik lapon a következőket

írja: „A Bobac sokkal nagyobb elterjedéssel bír, mint a marmota, mert Galicziától, déli Lengyelországtól és Bukovinától kezdve keletnek szakadatlanul déli Oroszországon és déli Szibérián át keleti Szibériáig előfordul. Észak felé az 55. é. sz. fokot nem lépi át; délnek menve az ázsiai putztaikon túl már nem található. Keleti határa még nincsen biztosan meghatározva.

A Bobac kiterjedt, fátlan síkságokon vagy alacsony dombos vidékeken lakik és napos helyeken a száraz, szilárd talajban 12—18' mély csöveket ás magának, sok kitáguló üreggel és kamarával, melyekben az állatok családonként nagy számban együtt élnek. A síkságnak ezen marmottái életmódra különben megegyeznek a havasi marmottával. Kora reggel kibújnak odúikból és napfényen társaságban a szabadban tartózkodva játszadoznak, veszély közeledtekor pedig éles fütty által jelt adnak egymásnak. A Bobac is gyökerekkel, füvekkel és gyommal táplálkozik, oduját puha szénával kibéleli és a telet átalussza. Szaporasága nem olyan nagy, mint a havasi marmottáé.“

Hazánkban — úgy látszik — schol sem fordul már elő, mert Bielz E. Albertnek megjegyzése (Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens. Hermannstadt. 1886. p. 21): » Die in den Rodnaer Gebirgen beobachteten Murmelthiere könnten vielleicht zum polnischen Murmelthier (Arct. Bobac, Pallas) gehören, welches . . . auch die niedrigen Gebirge Galiziens und der Bukovina bewohnt » — nem helyezi kétségen kívül annak tényleges előfordulását minálunk; más meg tudtommal éppen nem tesz említést róla. Azon tény, hogy kövült állapotban mégis előfordul Kolozsvárott, azt bizonyítja tehát, hogy a jelenkort megelőzőleg elterjedésének déli határa Erdélybe is lenyúlt — és ebből valószínű az is, hogy Magyarország egyéb területein sem hiányzott akkor, habár diluviális vagy ó-alluvialis üledékeiben eddigelé nem is sikerült még föllelni maradványait.

Átnézve a rendelkezésemre álló paläonthologiai irodalmat, még néhány említésre méltó vonatkozást találok. *Gervais M. Pál* «Zoologie et paléontologie françaises» című munkájának 23. lapján leír — és a XLVI. tábla 11. és 12. ábráján lerajzol egy diluvialis *Arctomyst*, melyet először Kaup irt volt le Darmstadtból (Oss. foss. de Darmstadt. pl. 15, fig. 1—2); ez az *Arct. primigenia*. Gervais ezen kövült fajnak alsó állkapcsát adja rajzban, s ez alakra és nagyságra annyira hasonlít a kolozsvári példányéhoz, hogy azt hiszem, miszerint ezen kövült

diluvialis faj és az élő Arct. Bobac közt nagyon lényeges eltérések alig lesznek. Ezen kívül faj nagyobb az Arct. marmotta-nál, és tőle zápfogainak arányaiban is eltér kissé. De ugyanez áll az Arct. Bobac-ról nézve is, azért valószínű nekem, hogy ez a két faj azonos. A primigenia-t következő helyek diluvialis üledékeiből említi Gervais: Olaszország, Páris vidéke, Niort, Champeix (Issoir közelében), Châtelperron, Aubiére és Baumont (e három helyen Pomel szerint a láva hasadékaiban). *Nehring Alfred*, a diluvialis gerinces-faunák jeles tanulmányozója, « Uebersicht über 24 mitteleuropäische Quartär-Faunen » című összeállításában (Zeitschr. d. deutsch. geol. Gesellschaft. 1880, p. 468) az *Arct. Bobac* faj maradványait következő két helyről említi: Westeregeln Magdeburg mellett, és a lindenthali hyänabarlang Gera mellett; egyszerűen az *Arctomys sp.* maradványait pedig három helyről, u. m. Hoesch-barlang az Ailsbach völgyében (bajor Frankonia), Würzburg (a Iószben), Rother Berg Saalfeld mellett (rókalyukakból), végre a *Arct. marmotta*-t is 4 helyről, melyek közül az utolsó előfordulás (Unkelstein Remagen mellett, a Rajna bal partján) talán Bobac is lehetne.

Kitűnik ezen adatokból, hogy a Bobak elterjedésének határa a negyedkorban nemcsak nálunk, de egész Középeurópában jóval messzebb délnek és nyugatnak nyúlhatott, mint mai napság, a midőn Németország területén is rég kihalt már ezen érdekes kis emlős.

b) **Foctorius lutreola, Keys. et Blas.** a Kövespad-utczai kavics-bányából. (Vidra-menyét Petényi J. szerint.)

Ezen kavics-bánya beljebb a városnak, de ugyanazon párkánysík szélén van és a kavicstelep felett 2 méter vastag barnássárga, kavicsosporondos agyagot láttat. A fenemlített emlős csontmaradványait itten 2 méternyire a felülettől, a kavicsnak felső határán, szintén egy csomóban gyűjtöttem volt, miből következtethető, hogy az elhalt állatka egészben került ide a diluvialis iszap közé. A teljesen ép, remekül megtartott koponyán kívül a csontváznak többi részeiből is sok, de nem mind — került a kezembe. Az alsó állkapocs ízülete a járomcsont hátsó végében levő ízgödörből nem szabadítható ki, annyira be van már foglalva; ez a körülmény és a koponyán a varányok teljes hiánya teljesen kinőtt, öreg állatra utalnak. A csontanyag magatartása szemben az sósavval és az izzítással egészen olyan, mint az első emlősé, a mi azonos előfordulásuk után elvárható is volt.

Ezen emlősmaradványok meghatározása szintén Entz Géza tisztelt barátom közreműködésével történt. Blasius J. H., kinek fennidézett munkája szolgált a meghatározás alapjául, munkája 235 lapján következőket ír ezen érdekes kis emlősről.

„Ezen állat először Agricola által említették «Noerza» néven. Linné *Mustela lutreola*-nak nevezte el. Hazája különösen keleti Europa, főképpen Finnland, Oroszország, Lengyelország és Lithvánia, a hol általában nem ritka. Oroszországban a keleti tengertől az Uralig terjed, a Dvinától pedig a Fekete tengerig és be Bessarabiába is; az Uralon túl azonban és a Krimm félszigetén hiányzik. Galicziában és Sziléziában (Glatz grófság) is előfordul még, de gyéren. A múlt századokban még tovább nyugotnak is el volt terjedve: így például Göttingennél még a múlt században is élt és itt Steinhund (kövi kutyá)-nak hívták. A jelen században Németországból egy eset sem ismeretes, miszerint találták volna. Úgy látszik azonban, hogy egyes példányok még mai nap is kaphatók itt-ott Holsteinban és lefelé egészen a Harzhegységig.

Ezen állat tápláléka kiválóan a rák; de békákat, halakat, puhatestűeket, vízirovarokat, madarakat, sőt vízi patkányokat is eszik. Leginkább folyók és tavak partjain szeret tartózkodni, melyekbe odukat váj magának.“

Hazánkban való, bár igen gyér, előfordulására sem hiányzanak az adatok. Entz Géza t. collegám szíves volt számomra egynehányat kiírni.

l'etényi J. Salamon «Pár szó az emlősökről általában és a magyarhoniakról különösen» című értekezésében (M. Orv. és Term. vizsg. IV. nagygyűl. évk. 1844. k. I. 11. I.) a következőket írja a mi érdekes állatunkról. «A vidra menyét igen ritka és hazai faunánkban nevezetes állatka, mely állítólag a hegyi patakokban, p. a Poprád, Vág s Garamban stb. itt-ott előfordul; én azonban soha se részesültem azon örömben, hogy tudományos vizsgálataimra s nemzeti múzeumunk számára azt megszerezhettem volna.»

Biels E. Albert fennidézett munkájának 13. lapján erdélyi előfordulására vonatkozólag ezeket írja: «Es lebt an Sümpfen und Flüssen und wurde im Jahre 1854 zulezt von Herrn F. W. Stetter in den Uferbusen des Marosflusses bei Dédács im Dévaer Bezirk erlegt. Das Exemplar befindet sich in der Sammlung des Vereines f. Naturw. in Hermannstadt.»

Azóta nem került elő többé Erdélyben sem, bár nem valószínű, hogy már teljesen kihalt volna itten.

A külföld diluvialis üledékeiben való előfordulásáról nincsen tudomásom. *Nehring* Alfr. p. fennidézett összeállításában nem említi fel; de igen a *Lutra vulgaris*-t és a *Foetorius putorius*-t és többi közeli rokonait. Valjön csakugyan nem fordul elő azoknak társásában valahol?

Mind a két állatkának koponyáját, azoknak ritkasága és érdekessége miatt, hű rajzban ismertetésemhez mellékeltem. Miután a méretek ezen rajzokon pontosan megtartattak, feleslegesnek tartottam, azokat külön le is írni; csupán csak az ábrák értelmezését közlöm itten, u. m.:

1. *ábra.* *Arctomys Bobac*, Schreb. fölülről nézve.

2. „ „ „ „ oldalról nézve.

3a 3f. Alsó és felső fogsorának vázlata.

4. *ábra.* *Foetorius Lutreola*, Keys. u. Blaas., fölülről nézve.

5. „ „ „ „ „ oldalról nézve.

6a 6f. Alsó és felső fogsorának vázlata.

Befejezésül nem hallgathatom el abbéli kételyemet, hogy habár a leírt párkányvályog (*Terrassenlehm*) az alatta fekvő kavicsosal együtt kétségtelenül negyedkori : nem lehetetlen, hogy mind a két állatka a vályoggal nem egykorú, illetőleg jóval később, mint mikor a vályog szamosiszap alakjában már leülepedett és a jelenlegi párkánysík szegélye a Szamosnak partját képezte volt, került bele -- életmódjánál fogva. Mind a két állatka ugyanis a földbe lyukakat váj magának s így nem lehetetlen, hogy már a geológiai jelenkorban élt mind a kettő, és a Szamos partját képező párkányszegélybe ásva magát, ott aztán el is halt. Ebben az esetben mind a két ritka állatka a geológiai jelenkorban élhetett, de így is csak réges-régen, még nagyon is historia előtti időben, a mikor t. i. a Szamos hajjai még a külső közép-utezai párkánysíkot mosták, egyszóval még az ó-alluvialis korszakban talán. Akármint álljon azonban a dolog a korkérdésben, az adatok kétségtelenül érdekesek és fontosok, és a részletes följegyzésre méltók voltak.